

OD KOD PRIIMEK TULŠČAK?

Priimek slovenskega protestantskega pisca Janža Tulščaka se rekonstruira kot **Tolščak* in pojasnjuje kot tvorjenka iz krajevnega imena *Tolsti vrh*.

The Slovene Protestant writer Janž Tulščak's surname is reconstructed as **Tolščak* and interpreted to be derived from the place name *Tolsti Vrh*.

Priimkom slovenskih protestantskih piscev, kolikor mi je znano, v slovenski strokovni literaturi še ni bila posvečena kaka posebna pozornost.¹ Razlaga piščevega priimka ne za slovstvenega ne za kulturnega zgodovinarja pri obravnavanju in vrednotenju piščevega dela in dobe, v kateri je ustvarjal, ni nujno potrebna, največkrat je celo povsem obrobna zadeva, ki o samem piscu ne pove ničesar. Pomembnejša bi lahko postala le v primeru, ko bi prav etimologija priimka prispevala k osvetlitvi, npr. (sicer neznanega) piščevega krajevnega izvira, ki bi utegnil biti pomemben za razumevanje sicer težko pojasnljivih piščevih jezikovnih potez; v našem primeru ni tako. Kljub temu pa so se preučevalci protestantizma, predvsem iz potrebe po celovitem poznanju avtorjev — tudi njihovega rodu — v zasebnih pogovorih ustavljali tudi ob takih vprašanjih. Za jezikoslovce je raziskovanje priimkov tudi eno izmed delovnih področij (zgodovinskega) imenoslovja. Slovensko arhivsko gradivo danes poznamo še vse preveč fragmentarno, to pa otežuje (sistematično) reševanje številnih vprašanj, povezanih z nastankom, razvrščenostjo in razširjenostjo posameznih priimkov, s priimkovnimi različicami, ki so posledica narečnih jezikovnih lastnosti, različnih zapisov, hiperkorektur, posebnih (skladenjskih) pomenov besedotvornih prvin itd., zato nas ne preseneča, da še ne znamo ustrezno pojasniti npr. priimka *Krelj*, da so etimološke nejasnosti s priimkoma *Trubar* in *Bohorič*.

Majhna zapolnitev vrzeli naj bo pričujoči poskus etimološke razlage priimka Janža Tulščaka. Priimek *Tulščak* je glede soglasniškega sklopa -šč- zapisan na dva načina:² a) v prvi in drugi izdaji molitvenika *Kerfzhanske leipe molitve za vse potreibe inu stanuwe* stoji *Tul/zhak*, osebno ime pa je poslovenjeno oziroma slovensko: *Jansh* in *Ivan*; b) pod nemško spisanim posvetilom k omenjeni knjigi, namenjeni sestrama Mariji Khisl in Margareti Rein, je podpis *Hans Tulschack*, v Trubarjevih pismih pa stoji *Hans Tulschagkh/ Tulschack/ Tulschackh*. — Iz teh zapisov je videti da je zapis s *fzh*, kot sta ga večinoma uporabljala Trubar in Dalmatin, deloma tudi Bohorič,³ slovenski, zapis s *sch* pa nemški.

¹ Priimek *Trubar* bežno obravnava F. Kidrič, *Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja*, Razprave ZDHV 1, 1923, str. 182; priimek *Bohorič* obravnava R. Kolarič v knjigi *A. Bohorič, Arcticae horulae*, II, 1971, str. 29; priimek *Krelj* sta obravnavala A. Debeljak v reviji *Življenje in svet*, 1938, št. 25, str. 399, in M. Goričar v *Etnologu* 12/1939, str. 104.

² Dr. J. Koruzi se zahvaljujem za posredovanje zapisov tega priimka.

³ J. Rigler, *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, 1968, str. 218, 226, 229.

Med današnjimi slovenskimi priimki⁴ *Tulščaka* ne najdemo; glasovno najbolj podobni imajo podstavo *Tul-*, npr. *Tul, Tüle, Tulek, Tuljak, Tulko*, vendar pa brez nadrobnejših zgodovinskih dopolnil ni mogoče trditi, da so vsi etimološko identični. Po podatkih začasnega slovarja slovenskih priimkov je priimek *Tuljak* štajerski (izpričan je v Mariboru) in kraški, Krajevni leksikon Slovenije⁵ pa v koprski občini omenja kraj *Tuljaki*, v katerem živi več družin s priimkom *Tuljak*. Enako razmerje med krajevnim imenom in priimkom, kot je v *Tuljaki*: *Tuljak*, poznamo tudi iz številnih drugih primerov, npr. *Novaki*: *Novak*, *Mesesneli*: *Mesesnel*, *Majcni*: *Majcen*, *Devetaki*: *Devetak*. Pri priimku *Tulščak* bi iz besedotvornih razlogov (priimki na *-ščak* so najpogosteje tvorjeni iz pridevnikov na *-ski* k ustreznemu krajevnomu imenu s pripono *-jak*⁶) lahko izhajali iz kakega krajevnega imena, a ga — razen omenjenega — ne poznamo. Povezava s krajevnim imenom *Tuljaki* ne zdrži kritike, ker bi pričakovali priimek **Tuljaščak*, prim. pridevnik *tuljaški* in *Tuljaščice* 'prebivalke Tuljakov', in ne *Tulščak*; dokazati pa bi bilo treba tudi preselitev njegovih nosilcev na Dolenjsko.

Priimek *Tulščak* je mogoče rekonstruirati kot **Tolst-jak* z ustrezniciami med sodobnimi priimki *Tovšak*, verjetno tudi *Touše* (iz **Tolšče* k *Tolščak*); priimek *Tošič* pa je skoraj zanesljivo iz priimka *Toš* in pri njem ne gre za narečni izpad *u* pred soglasniškimi sklopi⁷ kakor v *sonce* iz *solnce*, *Toško čelo* iz **Tolst-sko čelo*. Ob zapisu z *-ul-* namesto pričakovanega *-ol-* lahko pritegnemo podobne zapise v drugih primerih: krajevno ime *Volčje* (obč. Brežice) je npr. zapisano kot *Wolschê* in *Wulstge*.⁸ Ali gre za pisni spodrseljaj, prilagoditev, za odsev tedanje narečne govornice ali kaj drugega, je brez dodatnih podatkov nemogoče reči.

Ramovš⁹ omenja, da v dolenjskih govorih, žal brez natančnejše lokacije, nenaglašeni *-ol-*, ki se je razvil iz starega zlogotvornega *l*, lahko preide v *-u-* kot asimilacijski produkt dveh dvoglasniških prvin, npr. *dugâ*, *jâbuk*, *suzjê*; citira tudi zelo pogost Dalmatinov zapis samostalnika *jabulka* 'jabolko' kot vmesno asimilacijsko stopnjo z *-ul-*. Zdi se, da je tudi v priimku *Tulščak* mogoče videti tak glasovni razvoj.

Postavlja se vprašanje, kakšna je bila pomenska podstava pri tem priimku. Pripona *-jak* se uporablja za izpeljavo samostalnikov iz pridevnikov, ki so zelo pogosto že sami izpeljani, npr. *drobn-jak*, *meden-jak*-*gorščak* iz *gorsk-jak*; redkejši so primeri tipa **žolt-jak* v *žolčak* »rumenjaka«, *debel-jak*, ki so marsikdaj le dvojnice primerov s pripono *-ak*, npr. *belak* in *beljak* (v jajcu), *celak* in *celjak* »žrebec«.¹⁰

Kadar se te tvorjenke uporabljajo kot osebna imena, gre za poimenovanje po tipični človekovi lastnosti, za vzdevke, ki so šele kasneje dobili vlogo priimkov. V imenski vlogi je tvorba stara, zato jo najdemo v vseh slovenskih jezi-

⁴ Sodobni slovenski priimki so vzeti iz Začasnega slovarja slovenskih priimkov, 1974, passim.

⁵ *Krajevni leksikon Slovenije*, I, 1968, str. 146; tudi vsa ostala krajevna imena sem črpala iz te publikacije.

⁶ *F. Jakopin*, *Struktura slovenskih priimkov v statistični osvetlitvi*, SR 1977 (kongresna), str. 20.

⁷ *F. Ramovš*, *Historična gramatika slovenskega jezika*, VII. Dialekti, 1935, str. 150.

⁸ *M. Kos*, *Urbarji salzburške nadškofije*, 1939, str. 156.

⁹ Gl. op. 7.

¹⁰ *A. Bajec*, *Besedotvorje slovenskega jezika* I, 1950, str. 80, 82.

kih (npr. sh. *Bujak*, r. *Beljak*, *Lysak*, č. *Bosák*, *Novák*, luž. *Dobrak*¹¹), le pogostnost pripone *-jak* je v slovenščini večja. Taki razlagi priimka *Tulščak* z jezikoslovnega stališča ni mogoče veliko očitati, vendar pa se sama iz zunaj-jezikovnih razlogov bolj ogrevam za možnost, da je priimek *Tulščak* nastal iz imena *Tolsti* (vrh),¹² torej kot 'tisti, ki izvira s Tolstega (vrha) ali na njem živi'. Pričakovana tvorjenka iz te skladdenjske zveze je sicer izpričana oblika imena prebivalcev — in iz tega priimka — *Tostovršnik*, *Tovstovršnik* in tudi *Tostovršnik* — v Koledarju Mohorjeve družbe 1871 tudi *Tustoveršnik* — v primeru *Tulščak* pa gre za tvorjenko samo iz dela skladdenjske zveze. Podobnih primerov najdemo v Krajevnom leksikonu še veliko, npr. *Vinji vrh* (pri Semiču) ima pridevnik *vinjski* in etnik *Vinjani* — poleg *Vinji vrh* (pri Litiji) s pridevnikom *vinvrški* in imenom prebivalcev *Vinovrhčani*, *Ždinja vas: ždinjski* — *Ždinjčani*, *Zabja vas: žabarski* — *Žabarji*.

To etimologijo podpira tudi dejstvo, da se v neposredni bližini Gracarjevega turna, od koder je izviral *Tulščak*, še danes nahaja razloženo naselje *Tolsti vrh* na pobočju istoimenskega hriba; po Valvazorju se je celo sama graščina sredi 16. stol. začela imenovati tako.¹³ Dodatno podpora tej etimologiji pomeni tudi *Tulščakov* nemški vzdevek *Feistenberger*, ki ga po gradu *Tolsti vrh* razlaga tudi *Rajhman*.¹⁴ Iz napisanega sledi, da *Tulščak* po rodu ni nujno s samega Gracarjevega turna, temveč lahko tudi iz njegove neposredne okolice.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Name des slowenischen protestantischen Schriftführers Janž Tulščak wird rekonstruiert als **Tolščak* und geht auf den Ortsnamen *Tolsti vrh* zurück.

¹¹ J. Svoboda, Staročeská osobní jména a naše příjmení, 1964, str. 133.

¹² Besedotvorna podstava tega priimka bi bila lahko tudi **tolst-sk-* v *tolšk-*; prim. enako tvorjene *Laščak*, *Breščak*, *Dolščak* itd., ki mi jih je ljubeznivo posredoval dr. F. Jakopin.

¹³ Krajevni leksikon Slovenije, II, 1971, str. 501, geslo *Hrastje*.

¹⁴ Slovenski biografski leksikon 13, 1982, str. 228—9.